
Životní spokojenost, štěstí a rodinný stav v 21 evropských zemích*

DANA HAMPLOVÁ**

Sociologický ústav AV ČR, Praha

Satisfaction with Life, Happiness, and Family Status in Twenty-one European Countries

Abstract: The article focuses on the relationship between marital status and life satisfaction in the countries of Europe. The first part of the article discusses subjective evaluations of life satisfaction and the theoretical concepts that explain differences in the levels of life satisfaction according to marital status. The second part of the article is devoted to empirical analyses of data from the European Social Survey (ESS), the results of which indicate that in the countries studied married people tend to be more satisfied with life than others, even though the strength of this effect varies. The differences in the effect of marriage cannot be ascribed to a given society's divorce rate. In some countries the life satisfaction of the cohabiting population is almost as high as for married people, while in other countries it is closer to the level of life satisfaction observed among single people, and in other countries the level of satisfaction of the cohabiting individuals lies midway between married and single people.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2006, Vol. 42, No. 1: 35–55

Celá řada sociologických, psychologických i lékařských výzkumů ukazuje, že významným faktorem, který ovlivňuje jak fyzické a psychické zdraví člověka, tak jeho celkovou životní pohodu, spokojenost a kvalitu života, je rodinný stav. Vztahem mezi rodinným stavem a životní spokojeností se zabývá i tento článek, soustřeďuje se přitom na srovnání dvaceti jedné evropské země a hledá odpovědi na tři otázky: 1) Platí ve všech zkoumaných společnostech, že jsou ženatí muži a vdané ženy šťastnější a spokojenější než lidé, kteří žijí mimo manželství? 2) Jakou roli v tomto jevu hraje hladina rozvodovosti v dané zemi? 3) Nakolik se nesezdaná soužití ve svém vlivu na psychickou pohodu podobají manželství?

Vzhledem k tomu, že štěstí, spokojenost, pohoda a kvalita života patří mezi hojně používané, ale jen velmi vágně vymezené pojmy, první část studie se velmi stručně věnuje definici, vývoji a měření těchto pojmů. Druhá část shrnuje výsled-

* Tato stať vznikla v rámci projektu „Evropský sociální výzkum II“ podpořeného GA ČR, číslo grantu 403/04/1219.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Dana Hamplová, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: dana.hamplova@soc.cas.cz

ky dosavadních výzkumů, které zkoumaly sociodemografickou podmíněnost štěstí a životní spokojenosti, a ve třetím oddíle se formulují hypotézy o vztahu mezi životní pohodou a rodinným stavem a ověřují se na datech mezinárodního výzkumu European Social Survey I (ESS I).

1. Co to je kvalitní a šťastný život?

Výzkum kvality života bývá označován za jedno z nejvýznamnějších, i když jedno z nejkontroverznějších témat soudobé sociologie [Rapley 2003]. Kontroverzní je především skutečnost, že neexistuje jasný a jednoznačný koncept, co „kvalita života“ znamená. Na počátku 20. století se pod „kvalitou života“ rozuměla především materiální úroveň společnosti, v 60. letech se začalo uvažovat o širším pojetí tohoto pojmu a „kvalita života“ se začala chápat jako nematerialistická dimenze života [Veenhoven 1996, cit. dle Rapley 2003; Duffková 1986]. V dalším vývoji se výzkum kvality života výrazně individualizoval a dnes se orientuje převážně na subjektivní vnímání a hodnocení vlastního života [Rapley 2003; Diener, Lucas 2000b; Diener, Diener 1995].¹

Přechod od „kvality života“ ke „štěstí“ a „životní spokojenosti“ však problém s definicí nevyřešil. Zaprvé, není opět jasné, co tyto pojmy přesně znamenají, a zadruhé se liší názory na to, jaký je mezi nimi rozdíl. Často se rozlišuje štěstí jako stav, ve kterém převažují pozitivní emoce nad negativními, a životní spokojenost, v níž se odráží rozumové hodnocení vlastního života [např. Diener, Lucas 2000a; Kim, Hatfield 2004; Stack, Eshleman 1998]. Tato definice však není univerzální a například Haybron [2003] nechápe štěstí jen jako afektivní kategorii, ale naopak pro něj představuje nadřazený pojem, který zahrnuje jak afektivní, tak kognitivní stránku lidské mysli.² Averill a More [2000] pojem štěstí rozšířili ještě víc a zahrnuli do něj stav radosti, povznesené nálady, spokojenosti, pokoje, klidu a duševní rovnováhy, ale tím se stále ještě nevyčerpává. Někteří lidé jsou podle nich nejšťastnější, když se věnují nějaké činnosti a svých emocí si nejsou vůbec vědomi, a tuto skutečnost je podle nich třeba do definice štěstí rovněž zahrnout. Averill a Moore proto navrhuji „objektivnější“ definici, podle které je štěstí „emocionální stav spojený se zapojením se do smysluplné činnosti“ [ibid. 664].³ Širokou definici štěstí používají i Waite a Gal-

¹ Neznamená to, že by objektivisticky založené pojetí kvality života zcela vymizelo, ale není příliš časté. Je třeba si rovněž uvědomit, že kvalita života se zkoumá nejen na celkové spokojenosti se životem, ale např. i na spokojenosti s dílčími oblastmi, např. s bydlením [Lux 2005; Sunega 2002] nebo s rodinným životem a prací [Glenn 1975; Hamplová 2004].

² Haybron [2003] rozlišuje tři „verze“ štěstí, i když uznává, že se jejich definice prolínají. Zaprvé se štěstí chápe jako stav, ve kterém pocity příjemného převažují nad pocity nepříjemného (štěstí jako hédonismus). Štěstí však lze identifikovat i s postoji vůči vlastnímu životu – pokud má člověk pozitivní postoj k vlastnímu životu, můžeme hovořit o spokojeném/šťastném člověku (životní spokojenost). Konečně afektivní pojetí spojuje štěstí s pozitivními emocionálními stavy.

³ Štěstí má v tomto pojetí dvě dimenze: rovinu aktivity a rovinu objektivity. Na rovině aktivity se šťastný člověk může pohybovat na škále od stavu vysoké aktivity (radost, extáze) po

lagher [2000], které subjektivní blaho/pohodu, štěstí a spokojenost nerozlišují a hovoří o psychologickém blahu/pohodě, jež charakterizují jako optimismus, pocity štěstí a vědomí vlastní hodnoty, dostatek energie a aktivní účast na životě společnosti. Do pojmu štěstí tak zahrnují vše pozitivní, co se týká lidského života.

I přes značné rozdíly má většina definic životní spokojenosti, štěstí a subjektivního či psychologického blaha společně, že zdůrazňuje subjektivitu hodnocení – lidé jsou spokojení a šťastní, pokud se tak cítí nebo pokud o sobě říkají, že se tak cítí.⁴ S tímto pojetím štěstí a životní spokojenosti se pracuje i v tomto textu: vychází se z toho, že lidé jsou šťastní, pokud se tak ve výzkumu sami označují.

2. Dá se štěstí změřit?

Nejednoznačná definice štěstí a spokojenosti i její subjektivita činí poměrně problematické snahy o empirický výzkum. Psychologové štěstí, spokojenost a pohodu měří poměrně složitými indexy [Ryff 1989; Bradburn 1969; Cantril 1965; Andrews, Withey 1976; cit. dle Smith 1979], běžně se však životní spokojenost a štěstí hodnotí pomocí jen jedné otázky, ve které mají lidé sami o sobě říct, jak jsou celkově spokojení či šťastní [např. Bjornskov 2003; Kim, Hatfield 2004; Near et al. 1978; Smith 1979; Toth et al. 2002]. Používání více otázek a škál je samozřejmě lepší než použití jednoduché otázky, protože dokáže postihnout vícerozměrný koncept spokojenosti a štěstí, oba způsoby měření štěstí a životní spokojenosti jsou však překvapivě spolehlivé [Diener, Lucas 2000a].

3. Proč se mají někteří lidé lépe než jiní?

Základní otázkou empirického výzkumu životní spokojenosti je, jaké okolnosti a osobnostní charakteristiky ovlivňují subjektivní hodnocení vlastního života. Výzkum se soustřeďuje na celou řadu faktorů a speciální pozornost mimo jiné přitahují rozdíly mezi různými kategoriemi rodinného stavu. Dnes existují již desítky psychologických, sociologických či lékařských výzkumů, které systematicky dokumentují, jak kvalita a délka života, psychologické i fyzické zdraví a spokojenost se životem souvisí s rodinným stavem. Zenatí muži a vdané ženy se dožívají vyššího věku a mají nižší pravděpodobnost úmrtí [Joung et al. 1997; Lillard, Waite 1995; Kučera 1994; Ross et al. 1990], trpí méně často psychickými poruchami [Brown 2000; Earle et al. 1998; Coombs 1991; Ross et al. 1990], jsou zdravější [Waite, Gallagher 2000; Cheung 1998; Coombs 1991; Ross et al. 1990] a šťastnější a spokojenější [Hamplová 2004; Ryan et al. 1998; Mastekaasa 1994; Coombs 1991].

stav nízké aktivity (pokoj, spokojenost). Dimenze objektivity poukazuje na to, zda lze emocionální stav spojit se subjektivními nebo objektivními kritérii, tj. zda se jedná jen o pozitivní prožitek nezávislý na realitě či o prožitek, který odráží nějakou skutečnou událost.

⁴ Výjimku v tomto ohledu představuje např. Averill a More [2000], kteří běžné definice kritizují právě pro jejich subjektivitu a navrhují objektivnější míry.

Pozitivní vliv manželství se navíc zdá být téměř univerzální. Stack a Eshleman [1998] porovnávali celou řadu zemí a zjistili, že ženatí muži a vdané ženy byli šťastnější v 16 zemích ze studovaných 17 (výjimkou bylo Severní Irsko). Ryan et al. [1998] potvrdili pozitivní vztah mezi manželstvím a životní spokojeností v 7 z 8 zkoumaných zemí (výjimkou bylo v jejich datech Finsko). Pozitivní vztah mezi manželstvím a životní spokojeností uvádí i Mastekaasa [1994], který srovnával 19 zemí světa.

Proč by se měli mít ženatí muži a vdané ženy lépe než ostatní? Obvykle se uvažuje o dvou typech důvodů: selekci a kauzalitě. Teorie selekce („selection theory“) vychází z toho, že lidé nejsou spokojenější a zdravější, protože žijí v manželství, ale že do manželství vstupují lidé s určitými charakteristikami, které je předurčují k tomu, aby byli zároveň šťastnější a spokojenější [diskuse viz Stack, Eshleman 1998; Mastekaasa 1994, 1992; Ross et al. 1990]. Např. temperamentové a osobnostní charakteristiky jako neurotismus nebo extraverte⁵ ovlivňují hodnocení vlastního života [Mastekaasa 1992; Blatný et al. 1998; Blatný, Osecká 1998] a zároveň lze očekávat, že tyto osobnostní charakteristiky budou ovlivňovat i schopnost navazovat a udržovat dlouhodobé vztahy.

„Teorie selekce“ je však stále častěji zpochybňována na základě tří skutečností. Zaprvé, longitudinální výzkumy, které měřily psychický i fyzický stav lidí před vstupem a po vstupu do manželství, selektivní efekt buď nenašly žádný, nebo jen relativně slabý a pomocí selekce dokázaly vysvětlit jen malou část rozdílů mezi manžely a ostatními [Brown 2000; Cheung 1998; Horwitz et al. 1996; Marks 1996]. Zadruhé, vdovy a vdovci ztrácejí s úmrtím partnera výhodu manželského stavu a čelí stejným rizikům jako svobodní lidé⁶ [Lillard, Waite 1995]. Zatřetí, lékařské výzkumy naznačují, že svobodní lidé neumírají častěji na geneticky podmíněné choroby, ale naopak na nemoci vysvětlitelné rozdílným životním stylem [Waite, Gallagher 2000; Rogers 1995; Ross et al. 1990].

Pokud tedy nelze lepší fyzické i psychické zdraví ženatých mužů a vdaných žen připisat selekci určitých osob do manželství, jak jinak je vysvětlit? Zastánci „kauzálního vysvětlení“ uvádějí tři druhy vysvětlení. Zaprvé, život v manželství vede k zdravějšímu životnímu stylu, protože přítomnost partnera v domácnosti má preventivní účinek na rizikové chování, jako je kouření či nadměrné pití alkoholu, partneři sledují navzájem svůj zdravotní stav a povzbuzují se k včasné návštěvě lékaře, a pokud onemocní závažnou chorobou, mají – díky rodinné péči a podpoře – vyšší šance na přežití než lidé, kteří jsou sami [Waite, Gallagher 2000; Joung et al.

⁵ Ukazuje se, že např. extroverti jsou šťastnější, i když jsou sami. Ačkoliv osobnostní charakteristiky jako extraverte, neuroticismus, optimismus a pozitivní vnímání sebe sama ovlivňují, jak jsou lidé šťastní, jejich vliv se liší mezi kulturami, např. vztah mezi extravertí, sebeúctou a životní spokojeností je silnější v individualistických kulturách [Diener, Lucas 2000a]. Existují i odhady, podle nichž lze přibližně 80 % rozdílů v tom, jak jsou lidé šťastní, připisat genetickým faktorům [Lykken, Tellegen 1996, cit. dle Averill, More 2000].

⁶ Podobně platí, že i rozvedení jsou na tom stejně či hůře než svobodní, v jejich případě lze ale uvažovat o selektivním efektu (určitý typ lidí může být náchylnější k rozvodům i psychickým problémům) [Mastekaasa 1994].

1997; Goldman et al. 1995; Kučera 1994; Rogers 1995; Ben-Shlomo et al. 1993, cit. dle Joung et al. 1997]. Zadržet, ženatí a vdané bývají bohatší a mívají vyšší životní standard, protože společně hospodaří, sdílejí výdaje a v případě nezaměstnanosti či nemoci za sebe přebírají ekonomickou zodpovědnost [Stack, Eshleman 1998; Joung et al. 1997; Rogers 1995; Wilmoth, Koso 2002; Holden, Kuo 1996]. Lepší ekonomická situace přitom zlepšuje jak „objektivní“ indikátory kvality života, jako je úmrtnost a fyzické zdraví, tak subjektivní spokojenost se životem [Miech, Shanahan 2000; Luo, Waite 2005]. Zatřetí, na lepší životní pohodu ženatých a vdaných působí emocionální podpora partnera, která člověku dodává pocit hodnoty, smysluplnosti a pomáhá mu čelit životním problémům [Ryan 1998; Ross et al. 1990; Joung et al. 1997]. Ženatí a vdané jsou rovněž lépe zapojení do sociálních sítí, mohou častěji využívat sociální podporu [Ross et al. 1990; Stack, Eshleman 1998] a manželství pomáhá udržovat a budovat osobní identitu mužů i žen [Berger, Kellner 1979].

4. Manželé a manželky

Poměrně značnou pozornost vyvolala otázka, zda manželství zlepšuje život mužů i žen. Diskusi na toto téma vyvolala v 70. letech americká autorka Jessie Bernardová [1972; 1975], která formulovala hypotézu, že manželství prospívá jen mužům, zatímco ženám škodí. To, že jsou vdané ženy podle výzkumů šťastnější, podle ní totiž neznamená, že šťastné opravdu jsou, ale že své odpovědi přizpůsobují společenským normám, podle kterých by vdané ženy šťastné být měly.⁷ Bernardová svou teorii dokazovala pomocí velmi selektivních zdrojů a ignorovala velkou část odporujícího empirického výzkumu [Marks 1996], její zásluhou se však otázka rozdílů mezi ženatými muži a vdanými ženami dostala do popředí pozornosti a podnítila rozsáhlý výzkum.

Dnes již v empirické sociologii i psychologii panuje shoda, že se pozitivní vliv manželství projevuje u mužů i u žen a že se ženatí muži i vdané ženy dožívají vyššího věku, jsou zdravější a trpí méně často depresemi, úzkostmi a dalšími psychickými problémy [např. Earle et al. 1998; Joung et al. 1997; Lillard, Waite 1995; Mastekasa 1994; Goldman et al. 1995 cit. dle Joung et al. 1997; přehled starších studií viz Ross et al. 1990]. Zůstává však stále nezodpovězena otázka, zda je tento pozitivní vliv manželství stejně *silný* u mužů i u žen. I když některé studie ukazují, že rozdíly mezi ženatými a svobodnými muži jsou větší než rozdíly mezi vdanými a svobodnými ženami [Marks 1996; Kučera 1994; Ross et al. 1990; Gove et al. 1983],⁸ podle jiných

⁷ Autorka rovněž dodává, že relativní spokojenost vdaných žen lze vysvětlit i tím, že všechny alternativy k manželství jsou ještě horší. Za relativní spokojenost však vdané ženy platí podle Bernardové svým psychickým zdravím, protože častěji trpí psychickými poruchami a depresemi.

⁸ Podle Gove et al. [1983] sice manželství zlepšuje kvalitu života mužů i žen, muži však získávají z manželského života větší prospěch. Stack a Eshleman [1998] tento výzkum kritizují z metodologického hlediska (rozdíly mezi muži a ženami nebyly testovány žádným statistickým

prací manželství prospívá více ženám než mužům [Hirschl et al. 2003; Cheung 1998; Glenn 1975, cit. dle Mastekaasa 1994], zatímco další studie žádné rozdíly mezi muži a ženami nenašly [Stack, Eshleman 1998; Horwitz et al. 1996; Mastekaasa 1994; Lillard, Waite 1995]. Horwitz et al. [1996] dospěl na základě longitudinálního výzkumu k závěru, že muži i ženy těží ze vstupu do manželství přibližně stejně, ale v jiných oblastech života (muže podle jeho výzkumu manželství ochraňuje před depresemi, ženy před alkoholismem). Podle Stacka a Eshlemana [1998] ale otázku rozdílů mezi muži a ženami komplikuje fakt, že ženatí muži se sice těší lepšímu psychickému zdraví než vdané ženy, stejně ale platí, že svobodní muži mají méně psychických problémů než svobodné ženy. Stejně nelze opomenout ani skutečnost, že muži a ženy často trpí jiným typem duševních poruch, a tak je objektivní srovnání velmi obtížné [Rosenfield et al. 2000].

5. Štěstí, rodinný stav a rozvody

I když je pozitivní vliv manželství na životní spokojenost dobře popsán, není jasné, nakolik se síla tohoto vlivu liší v různých společnostech a jaké faktory v tom hrají roli. Odborné diskuse vyvolala například otázka, zda vysoká rozvodovost zvyšuje nebo naopak snižuje výhody manželství, resp. rozdíly mezi lidmi, kteří žijí v manželství a kteří jsou sami.

Stack a Eshleman [1998] předpokládají, že v zemích, kde je rozvod stigmatizující nebo nákladnější, bude mnoho lidí uvězněno v nešťastných manželstvích, zatímco v zemích, kde jsou rozvody běžnější, budou spolu zůstávat jen spokojené páry, a zvýší se tak pozitivní vliv „průměrného“ manželství. Mastekaasa [1994] naproti tomu formuloval protikladnou hypotézu, protože očekává, že ve společnostech, kde je jen málo svobodných a rozvedených, čelí lidé, kteří nežijí v manželství, vyššímu tlaku a stigmatizaci. Navíc poukazuje na skutečnost, že ve společnostech s vysokou rozvodovostí manželství neposkytuje tak vysoké záruky a bezpečí jako ve společnostech s nízkou rozvodovostí, protože lidé čelí zvýšenému riziku, že je partner opustí.⁹

Empirických dat o tom, zda rozvodovost ovlivňuje vztah mezi štěstím, spokojeností a rodinným stavem, je málo. Mastekaasa [1994] svoji hypotézu ověřoval na datech z 19 zemí světa a nenašel žádnou souvislost mezi rozvodovostí a silou vlivu rodinného stavu na životní štěstí. Stack a Eshleman [1998] sice došli k závěru, že jejich hypotéza je správná a že manželé jsou v průměru spokojenější v zemích, kde je vysoká rozvodovost, avšak jejich analýzy jsou z metodologického hlediska více než pochybné. Nestudovali totiž přímo vztah mezi rozvodovostí, manželstvím a životní

kým testem) a tvrdí, že dosavadní výzkum nijak nepotvrzuje hypotézu o tom, že by manželství přinášelo mužům víc prospěchu než ženám [viz Stack 1990].

⁹ Podobný argument používá i Becker, který tvrdí, že pokud je rozvod složitější a nákladnější a manželé mají méně alternativ mimo manželství, více do vztahu investují a následně z manželství čerpají více výhod [Becker 1996 [1981]].

spokojeností, ale srovnávali spokojenost manželů podle míry rozvodovosti v dané zemi, aniž by brali v úvahu, že se průměrné štěstí a spokojenost v různých zemích liší.¹⁰

6. Nesezdaná soužití a životní spokojenost a štěstí

Odborný zájem vyvolala rovněž otázka, jak životní spokojenost ovlivňují nesezdaná soužití. Američtí autoři poměrně dobře zdokumentovali, že ve Spojených státech jsou na tom lidé, kteří žijí s partnerem bez sňatku, sice lépe než ti, kteří žijí sami, ale hůře než manželé¹¹ [Waite, Gallagher 2000; Brown 2000; Stack, Eshleman 1998]. Velmi málo se ale ví, zda a jak jsou závěry jejich výzkumů přenositelné do ostatních společností, protože funkce, typ i postavení nesezdaných soužití se v různých zemích liší [Billari 2004]. Lze např. očekávat, že rozdíly mezi manželstvím a nesezdaným soužitím by mohly být silnější v jižní části Evropy, kde jsou nesezdaná soužití vzácná, a slabší ve Skandinávii, kde manželství a nesezdané svazky téměř splynuly [viz Billari 2004; Duvander 1999; Carmichael 1995]. Stack s Eshlemanem [1998] sice dospěli k závěru, že i v evropských společnostech je stejně jako v USA vliv nesezdaných soužití na životní spokojenost nižší než vliv manželství, analyzovali však sloučená data za 17 zemí, a není proto možné rozlišit, zda jejich závěry opravdu platí pro všechny země, nebo zda celkové výsledky ovlivnilo několik málo zemí, kde je tento efekt silný.

7. Výzkumná otázka a hypotézy

Data Evropského sociálního výzkumu (ESS) poskytují jedinečnou možnost ověřit vliv rodinného stavu na celkovou životní spokojenost a štěstí v 21 evropské zemi, a mohou tak přispět k poznání, nakolik je tento vztah univerzální a nakolik lze rozdíly mezi manžely a ostatními vysvětlit lepší finanční situací a lepším zdravotním stavem. Díky relativně vysokému počtu zemí, které se ESS účastnily, lze na těchto datech rovněž ověřit teorie, jak rozvodovost v dané zemi mění pozitivní vliv manželství na životní spokojenost a štěstí. Data ESS rovněž nabízejí příležitost analyzovat vliv nesezdaných soužití na životní spokojenost a jejich podobnost či nepodobnost s manželstvím.

Na základě těchto výzkumných otázek formulují čtyři konkrétní hypotézy:

¹⁰ Je například možné si představit situaci, že v zemi A manželé hodnotí svoji životní pohodu a štěstí v průměru 7 body a svobodní jen 3,5 body, v zemi B manželé hodnotí svoji životní pohodu známkou 8 a svobodní známkou 9. Podle modelů, které analyzují jen ženaté a vdané, by byl pozitivní efekt manželství v zemi B silnější, protože jsou tam ženatí a vdané spokojenější.

¹¹ Tato skutečnost se připisuje relativní nestabilitě neformálních svazků [Brown 2000].

Hypotéza 1: *Lidé žijící v manželství deklarují vyšší životní pohodu (štěstí) než lidé bez partnera ve všech zkoumaných zemích. Výhody manželů lze do značné míry vysvětlit jejich lepším zdravotním stavem a lepší ekonomickou situací.*

Hypotéza 2: *I když manželství působí pozitivně na životní štěstí ve všech zkoumaných společnostech, síla tohoto vlivu se v jednotlivých zemích liší.*

Hypotéza 3: *Nesezdaná soužití sice mohou přinášet stejné výhody jako manželství, ale tento efekt není univerzální a vliv nesezdaných soužití se v různých evropských společnostech liší.*

Hypotéza 4: *Vztah mezi rodinným stavem a životní pohodou souvisí s rozvodovostí v dané zemi. Teoreticky lze najít pozitivní i negativní vztah mezi rozvodovostí a výhodami manželského stavu.*

8. Data a použitá metoda

Podkladem analýz jsou data ESS I za 21 zemí z roku 2002, ve kterém respondenti odpovídali na otázku „Když zvážíte všechny okolnosti, jak byste řekl(a), že jste šťastný(á)“¹² na jedenáctibodové škále, kde 0 bodů znamenalo „zcela nešťastný“ a 10 bodů „zcela šťastný“. Data z Izraele nebyla pro analýzu použita, protože tato země nezveřejňuje údaje o míře rozvodovosti. Z dat byli vybráni pouze respondenti ve věku 18–70 let,¹³ 143 respondentů muselo být z analýz vynecháno, protože neodpovědělo na otázku, jak jsou šťastní, a u 107 neznáme rodinný stav. Celkově se tedy analyzují odpovědi 33 175 mužů a žen. Při analýzách se používají váhy kontrolující složení populace v jednotlivých státech (tj. váha d-weight v datech ESS).

Data se zpracovávají pomocí lineární regrese a víceúrovňového modelování (multilevel modeling – ML). Regresní modely se používají při odhadování vlivu rodinného stavu a kontrolních charakteristik (příjmu, zdraví či rozvodovosti), pomocí víceúrovňových modelů se odhaduje, zda se vliv rodinného stavu na celkové životní štěstí liší v jednotlivých zemích. K odhadům se používá statistický program STATA, resp. jeho podprogram GLLAMM pro odhad víceúrovňových modelů.

Principy víceúrovňového modelování lze nejlépe vysvětlit na rozdílů oproti klasické lineární regresi [více viz Hamplová 2005; Hox 2002; Bryk, Raudenbush 2002]. V lineární regresi se odhaduje konstanta a regresní koeficient, který vyjadřuje, jak vysvětlující proměnná ovlivňuje úroveň analyzovaného jevu. Předpokládá se přitom, že analyzovaný datový soubor je víceméně homogenní a že se jednotlivé podskupiny výrazně neliší ani ve velikosti konstanty, ani v síle vlivu vysvětlující pro-

¹² V angličtině otázka zněla: „Taking all things together, how happy would you say you are?“

¹³ Šetření se zúčastnili respondenti od 15 let, do srovnání však vstupují pouze lidé od 18 let, kteří již mohli uzavřít sňatek.

měnné. Při ML-modelování se naopak očekává, že se konstanta a regresní koeficient v různých podskupinách datového souboru liší, což se vyjadřuje jejich označením jako tzv. „náhodné koeficienty“¹⁴ (random coefficients). Cílem víceúrovňového modelu pak je tuto „náhodnost“ vysvětlit pomocí skupinových charakteristik.

Víceúrovňové modely vyžadují relativně vysoký počet skupin (v ideálním případě 100 a více) a data ESS této podmínce nevyhovují. Hox [2002] však uvádí simulace, podle kterých lze ML modely odhadovat i s nižším počtem skupin (méně než 10), je však třeba počítat s tím, že odhad podhodnocuje standardní chybu. Doporučuje proto, aby se za statistickou významnost nepovažovala hladina $\alpha = 0,05$, jak je běžné v sociálních vědách, ale vyšší číslo (0,09, pokud se počet skupin pohybuje mezi 20–30).

Odhadované modely se srovnávají pomocí poměru věrohodnosti (likelihood ratio test – LRtest) [viz např. Blossfeld, Rohwer 2002: 96] a bayesovského informačního kritéria BIC [viz např. Raftery 1995]. Poměr věrohodnosti (LRtest) lze uplatnit jen v případě, kdy je jeden model podmodelem druhého (tzv. nested models), BIC lze na rozdíl od standardního poměru věrohodnosti použít i pro srovnání nehierarchizovaných modelů, dává však přednost úspornějším modelům. LRtest statistika má chí-kvadrátové rozdělení (počet stupňů volnosti = rozdíl v počtu vysvětlujících proměnných srovnávaných modelů), BIC porovnává odhadovaný model s nulovým či saturovaným modelem a jeho záporná hodnota naznačuje, že testovaný model je lepší než nulový, resp. saturovaný model. Raftery [1995] navrhuje následující kritérium pro hodnocení průkaznosti rozdílů v BIC: 0–2 slabá průkaznost, 2–6 pozitivní, 6–10 silná a 10 a více velmi silná. Datům lépe vyhovuje model s nižším BIC.

Pokud se pracuje s interakčními efekty, je hlavním měřítkem, podle kterého se určuje statistická významnost efektu, poměr věrohodnosti (LRtest) a BIC, nikoliv statistická významnost jednotlivých koeficientů. Pokud totiž model obsahuje jak interakční efekt, tak nezávislý efekt proměnné, vliv proměnné se rozloží a statistická významnost koeficientu sama o sobě nemusí potvrzovat, že je interakční efekt významný [Jaccard, Turrisi, Wan 1990; Hox 2002].

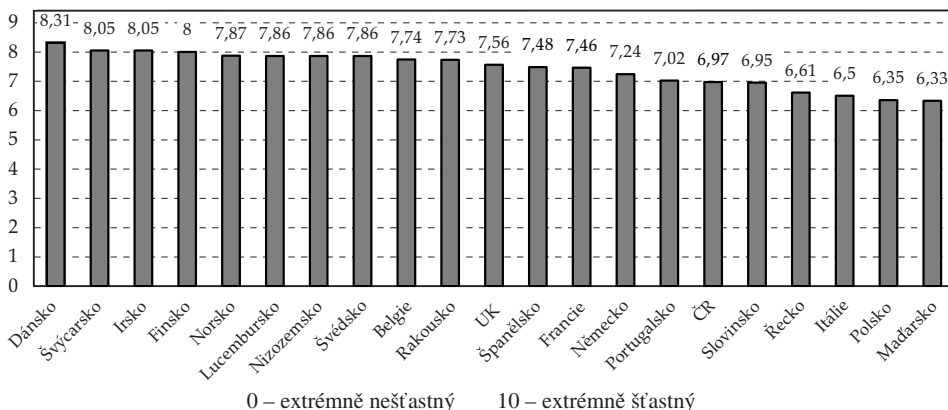
9. Deskriptivní statistiky

Graf 1 ukazuje „průměrné životní štěstí“ v 21 zkoumaných evropských zemích na škále 0 (minimum) – 10 (maximum). Z grafu je na první pohled patrné, že převažovaly pozitivní odpovědi a že se lidé ve většině evropských zemí cítili vcelku či dost šťastní. Data neměla normální rozdělení (byla tzv. pravostranně zešíkmena), a proto se rozdíl mezi evropskými zeměmi ověřovaly pomocí Kolmogorova-Smirnova testu. Srovnávací kategorií byla Česká republika.

Nejspokojenějším evropským národem byli Dánové (rozdíl mezi nimi a Švý-

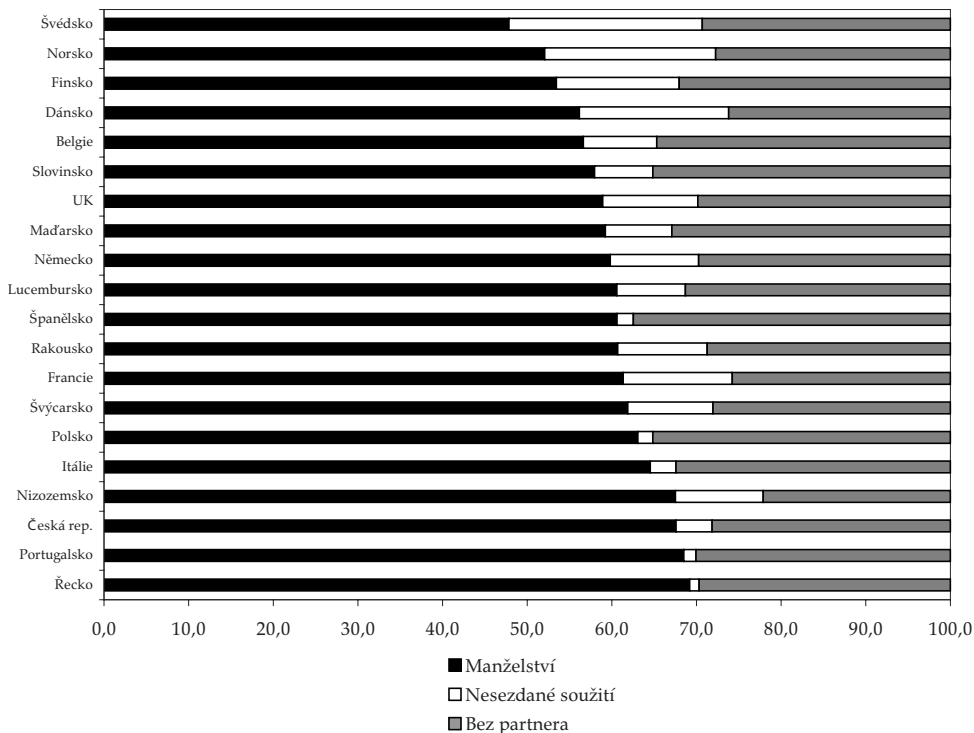
¹⁴ Tato terminologie může být matoucí, protože i konstanta se nazývá „náhodným koeficientem“.

Graf 1. Průměrná odpověď na otázku „Jak jste šťastný(á)?“ v 21 evropských zemích

Zdroj: ESS 2002.

Graf 2. Podíly respondentů podle rodinného stavu a země

Zdroj: ESS 2002.

cary na druhém místě byly statisticky významné). Češi patřili k méně šťastným evropským národům, byli na tom však lépe než Italové, Maďaři a Poláci (rozdíly mezi ČR a těmito zeměmi byly statisticky významné). Podobnou úroveň životního štěstí jako Češi deklarovali ještě Slovinci a Řekové. Výsledky „průměrné“ životní pohody a štěstí v různých zemích je ale třeba interpretovat velmi opatrně, protože se v nich odráží i kulturní představy o tom, co to je být opravdu šťastný a zda je přijatelné, aby člověk přiznal, že šťastný není.

Graf 2 přináší informace o podílech respondentů v jednotlivých zemích podle rodinného stavu. Data jsou převážena vahou d-weight. Z grafu je patrné, že ve všech zemích převažují respondenti, kteří žijí v manželství, i když se jejich relativní podíly výrazně liší. Nejméně ženatých a vdaných bylo ve vzorku ze Švédska, nejmíce naopak v Řecku. Tyto země rovněž představují extrémy z hlediska zastoupení nesezdaných soužití: v Řecku žilo jen 1,1 % respondentů v partnerství bez sňatku, zatímco ve Švédsku jejich podíly dosahovaly 22 %. Nižší podíly ženatých a vdaných a vyšší podíly nesezdaných soužití lze najít i v ostatních skandinávských zemích, zatímco všechny země jižní Evropy (spolu s Polskem) jsou typické nízkým výskytem neoddaných párů.

10. Vysvětlující a kontrolní proměnné

Hlavním cílem tohoto textu ale není zhodnotit „průměrné“ životní štěstí jednotlivých evropských národů, ale jeho souvislost s rodinným stavem. *Kontrolní proměnné* v analýzách zahrnují základní demografické charakteristiky: *věk, pohlaví a zemi*. *Rodinný stav* se měří třemi kategoriemi: manželství, nesezdané soužití a bez partnera. Svobodní, rozvedení či ovdovělí tak mohou být zahrnuti jak v kategorii „nesezdané soužití“, tak v kategorii „bez partnera“. Při této kategorizaci se vychází z toho, že klíčovým prvkem je právě přítomnost partnera v domácnosti, případně jeho forma.

Obvykle se uvažuje o tom, že rodinný stav ovlivňuje životní štěstí pomocí tří základních mechanismů: finanční situace, zdravotního stavu a emocionálního zájmu. Data ESS neumožňují měřit kvalitu partnerského vztahu, ale poskytují informaci o subjektivním vnímání příjmu a zdravotního stavu. *Zdravotní stav* byl hodnocen pomocí pěti kategorií (velmi dobrý, dobrý, uspokojivý, špatný, velmi špatný) a *spokojenost s příjmem* čtyřmi kategoriemi (příjem je pohodlný, lze vyjít, vychází se špatně, vychází se velmi těžko). Po zahrnutí těchto kontrolních proměnných můžeme odhadovat, zda lze vliv rodinného stavu připsat lepší finanční situaci či lepšímu zdravotnímu stavu i v evropských zemích a jaký je jeho „čistý vliv“.

Úroveň rozvodovosti ve zkoumaných zemích se měří dvěma indikátory: *úhrnnou rozvodovostí* a *hrubou mírou rozvodovosti*.¹⁵ Úhrnná rozvodovost (kumulativní po-

¹⁵ Základní údaje byly získány z publikace *Recent Demographic Development in Europe* [Council of Europe 2001]. Pracuje se s úhrnnou rozvodovostí v roce 2001, v případě Řecka, Španělska a Velké Británie za rok 1995. Hrubá míra rozvodovosti se vztahuje k roku 2000.

díl rozvodů) udává počet rozvodů ve sledovaném kalendářním roce na 100 výchozích sňatků. Hrubá míra rozvodovosti je konstruovaná jako počet rozvodů ke střednímu stavu obyvatelstva v daném roce [Mnohojazyčný demografický slovník 2005].

11. Výsledky

Při odhadech regresních modelů se uplatňovala následující strategie: nejprve se odhadovaly modely pro jednotlivé země a poté se analyzovala sloučená data za všechny země, pro nedostatek místa se zde však uvádějí pouze modely za sloučený datový soubor. Pouze v případě, kdy tyto výsledky nebyly jednoznačné, se komentují i výsledky pro jednotlivé země. Z analýz bylo rovněž vynecháno 275 respondentů (0,83 %), kteří neuvedli, jaký je jejich zdravotní stav nebo finanční situace.

První model v tabulce 1 zahrnuje pouze základní demografické charakteristiky (věk a pohlaví). Zdá se, že se muži a ženy v pocitu štěstí obecně nijak neliší, slabý efekt *pohlaví* bylo možné najít pouze ve třech z celkového počtu dvaceti jedné země (Belgii, Finsku a Švýcarsku), kde byly ženy v průměru šťastnější než muži.

Koeficient *věku* je statisticky významný, BIC statistika se pohybuje v záporných číslech (-91), a vliv věku na štěstí ve sloučeném vzorku za všechny zkoumané země je tedy „velmi silně“ průkazný. Koeficient pro věk má zápornou hodnotu, což naznačuje, že s tím, jak lidé stárnou, mají méně důvodů k radosti. Koeficient determinace R^2 tohoto modelu je však rovný nule, takže můžeme konstatovat, že vliv věku sice existuje, ale je slabý a věk sám o sobě nijak nepřispívá k vysvětlení rozdílů v tom, jak jsou lidé šťastní.¹⁶ Relativně slabý efekt věku lze do určité míry připsat i tomu, že přibližně ve třetině zemí se efekt věku vůbec neprojevil.¹⁷

Model 2 přidává informaci o *rodinném stavu*. Koeficienty pro manželství i nesezdané soužití jsou statisticky významné a zahrnutí rodinného stavu do modelu snížilo BIC o 1 077 bodů (rozdíl v BIC již o 10 bodů se považuje za velmi silnou průkaznost statistické významnosti). Rovněž F-test tohoto modelu ukazuje, že použité proměnné jsou statisticky významné. I když je koeficient determinace celkově velmi malý (což je mimo jiné dané nízkým počtem vysvětlujících proměnných),¹⁸ přidání dvou dummy proměnných pro rodinný stav jej zvýšilo o 0,04.

Koeficienty pro manželství a nesezdané soužití mají kladné znaménko a jsou přibližně stejně velké, můžeme tedy odvodit, že lidé, kteří žijí v manželství nebo nesezdaném soužití, jsou výrazně šťastnější než ti, kteří žijí sami. Tyto analýzy byly zopakovány pro každou zemi zvlášť: i když statisticky významný pozitivní efekt manželství se projevil ve všech zemích, nesezdaná soužití ve třetině zemí životní štěstí neovlivňovala (viz níže).

¹⁶ Používá se tzv. adjustované R^2 , tj. R^2 vztažené k počtu stupňů volnosti.

¹⁷ Věk nebyl statisticky významný v následujících zemích: Rakousku, Belgii, Švýcarsku, Německu, Nizozemsku, Norsku a Švédsku.

¹⁸ Vysokou hodnotu koeficientu determinace bychom mohli očekávat jen v případě, že by rodinný stav byl jediný nebo klíčový faktor, který ovlivňuje životní štěstí.

Model 3 kontroluje subjektivní vnímání *zdravotního stavu*. Všechny koeficienty jsou statisticky významné, BIC modelu se snížil na -3272 a čtyři dummy proměnné pro subjektivní zdravotní stav zvýšily koeficient determinace o $0,09$. Všechny koeficienty jsou záporné, což naznačuje, že špatný zdravotní stav zhoršuje životní pohodu. Z tohoto modelu je rovněž patrné, že pozitivní efekt manželství na životní štěstí lze částečně připsat lepšímu zdravotnímu stavu manželů (nebo alespoň jeho subjektivnímu vnímání).

Model 4 připojuje informaci o subjektivním *hodnocení příjmu*. Opět došlo k velkému poklesu BIC (o -2698), všechny koeficienty jsou statisticky významné a přidání těchto tří dummy proměnných zvýšilo R^2 o $0,07$. Všechny koeficienty jsou záporné, tj. čím hůře lidé vnímali svoji finanční situaci, tím méně byli celkově šťastní. Důležité je i to, že vliv manželství, ale především nesezdaného soužití poklesl a že lepší hodnocení vlastního života manželů a lidí s partnerem lze částečně vysvětlit jejich lepší finanční situací.

Poslední model 5 v tabulce 1 bere v úvahu *rozdíly mezi zkoumanými zeměmi*. I v tomto případě se model výrazně zlepšil, BIC klesl o -1384 a přidání 20 dummy proměnných pro jednotlivé země zvýšilo koeficient determinace o $0,04$. Z modelu lze odvodit, že pokud kontrolujeme věk, rodinný a zdravotní stav a finanční situaci, jsou nejšťastnější evropskými národy Dánové a Finové, nejméně šťastní jsou naopak Italové. Češi jsou šťastní přibližně jako Němci a Portugalci.

Z hlediska hlavního tématu tohoto článku je ale zvláště důležité zjištění, že v modelu, který kontroluje „průměrnou úroveň štěstí“ v dané zemi, se změnil efekt rodinného stavu. V modelech, které nebraly v úvahu rozdíly v „průměrném“ štěstí v dané zemi, byl vliv manželství i nesezdaných soužití relativně stejně silný, ale pokud rozdílnoú úroveň „štěstí“ v jednotlivých společnostech vezmeme v úvahu, efekt manželství začne být výrazně silnější než efekt nesezdaného soužití (95% interval spolehlivosti pro manželství = $0,593-0,687$, pro nesezdané soužití = $0,379-0,510$). To by naznačovalo, že pozitivní efekt nesezdaných soužití je do značné míry daný tím, že v zemích, kde lidé hodnotí své štěstí v průměru více, je procentuálně větší zastoupení nesezdaných soužití. Rovněž se může z tohoto výsledku usoudit, že rozdíly v tom, jak nesezdaná soužití ovlivňují životní štěstí v jednotlivých zemích, jsou větší než rozdíly ve vlivu manželství.

Regresní modely pro jednotlivé země ukazují, že rodinný stav ovlivňuje celkové štěstí ve všech zkoumaných zemích. Zůstává však otázka, zda manželství a partnerský život působí všude stejně nebo zda jsou v některých zemích rozdíly mezi ženatými a svobodnými (či mezi lidmi s partnerem a bez něho) větší než v jiných. Abychom na tuto otázku mohli zodpovědět, přidalo se do modelu dalších 21 interakčních efektů Země*Manželství, celkově se tedy odhadoval model s 53 vysvětlujícími proměnnými (zde neuvádím). Výsledek byl příliš složitý pro interpretaci a měl velmi malou vypovídací hodnotu (z hlediska bayesovského informačního kritéria datům výrazně lépe odpovídal model bez interakcí, což je dané příliš vysokým počtem vysvětlujících proměnných). Odhaduje se proto velmi jednoduchý víceúrovňový model, ve kterém není pro zjednodušení vliv příjmu a zdravotního sta-

Tabulka 1. Regresní modely se závislou proměnnou „Když zvážíte všechny okolnosti, jak byste řekl(a), že jste šťastný(á)?“

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Konstanta	7,785 **	7,542 **	7,704 **	8,198 **	-7,948 **
Věk	-0,008 **	-0,015 **	-0,002 **	-0,003 **	-0,005 **
Muž	-0,394				
Žena (srov.)					
Manželství		0,776 **	0,691 **	0,613 **	0,640 **
Nesezdané		0,791 **	0,710 **	0,584 **	0,445 **
Bez partnera (srov.)					
<i>Zdravotní stav:</i>					
Velmi dobrý (srov.)					
Dobrý			-0,532 **	-0,465 **	-0,441 **
Uspokojivý			-1,257 **	-1,002 **	-0,930 **
Špatný			-2,138 **	-1,661 **	-1,568 **
Velmi špatný			-2,919 **	-2,246 **	-2,160 **
<i>Příjem</i>					
Pohodlný (srov.)					
Lze vyjít				-0,451 **	-0,337 **
Vychází se špatně				-1,200 **	-0,955 **
Vychází se velmi těžko				-2,016 **	-1,757 **
<i>ČR (srov.)</i>					
Belgie					0,357 **
Dánsko					0,706 **
Finsko					0,760 **
Francie					0,577 **
Maďarsko					-0,355 **
Itálie					-0,768 **
Irsko					0,385 **
Lucembursko					0,451 **
Německo					0,044
Nizozemsko					0,371 **
Norsko					0,369 **
Polsko					-0,480 **
Portugalsko					0,135
Rakousko					0,329 **
Řecko					-0,450 **
Slovinsko					-0,202 **
Španělsko					0,290 **
Švédsko					0,386 **
Švýcarsko					0,468 **
Velká Británie					0,152 **
BIC'	-91,85	-1169,86	-4442,09	-7140,49	-8524,74
Adjustované R2	0,00	0,04	0,13	0,20	0,24

Zdroj: ESS 2002.

N = 32895; ** statisticky významné na hladině alfa = 0,00

vu obsažen.¹⁹ Rozdíl je rovněž v tom, že se pracuje s devítibodovou škálou spokojenosti.²⁰

První víceúrovňový model neobsahuje žádné vysvětlující proměnné a odhaduje, zda existují významné rozdíly ve štěstí a pohodě mezi zeměmi i rozdíly v rámci jednotlivých zemí (Model 6). Tento model odhaduje „průměrné“ štěstí ve sledovaných zemích na 7,26 bodů. Rozptyl (variance) na individuální i skupinové úrovni se posuzuje podle z-statistiky ($z^1 = 2,83/0,02 = 141,5$; $z^2 = 0,31/0,08 = 3,87$), která naznačuje, že rozdíly mezi zeměmi jsou významné. Meziskupinová korelace se rovná 0,10. Můžeme tedy konstatovat, že 10 % rozdílů v tom, jak jsou lidé šťastní, lze připisat tomu, z jaké země pocházejí.²¹

Další model (Model 7) pracuje s třemi fixními vysvětlujícími proměnnými. Z něho můžeme usoudit, že se „průměrný vliv manželství“ ve zkoumaných zemích s 95% pravděpodobností pohybuje v rozmezí 0,72–0,80 a „průměrný vliv nesezdaného soužití“ v rozmezí 0,43–0,57. Model, který bral v úvahu vliv rodinného stavu, vysvětlil jen přibližně o 5 % rozdílů víc než model bez vysvětlujících proměnných [výpočet viz Hox 2002: 64]. Do posledního modelu vstupují manželství a nesezdané soužití jako tzv. náhodné koeficienty, tj. očekává se, že vliv manželství a nesezdaných soužití je v těchto zemích různý (Model 8). Tento předpoklad se potvrdil a variance vztahující se k manželství i variance vztahující se k nesezdanému soužití byly statisticky významné. Na základě tohoto modelu můžeme odhadovat, že „vliv manželství“ se v těchto zemích pohybuje v rozmezí 0,080–1,47 (95% interval spolehlivosti pro koeficient manželství) a „vliv nesezdaných soužití“ v rozmezí (-1,17)–1,16 (95% interval spolehlivosti pro koeficient nesezdané soužití).

Výsledky regresních analýz i víceúrovňových modelů naznačují, že zatímco vliv manželství na životní štěstí je ve všech zkoumaných zemích pozitivní, efekt nesezdaného soužití se značně liší: v některých společnostech nesezdané soužití životní štěstí nijak neovlivňuje, v jiných se blíží manželství. Aby bylo možné společnosti roztrždit podle toho, jaké postavení v nich mají nesezdaná soužití, odhadovaly se pro každou zemi zvlášť regresní modely s dvěma vysvětlujícími proměnnými: věkem a rodinným stavem. Pro nedostatek místa se zde neuvádějí, ale jejich výsledky je možné shrnout následujícím způsobem. V sedmi zemích nesezdaná soužití nepřinášejí žádné výhody oproti životu bez partnera, do této kategorie spadala Česká republika,²² Itálie, Polsko, Portugalsko, Slovinsko, Španělsko a Řecko. V deseti zemích se naopak sezdané a nesezdané páry neliší a do této skupiny patří Bel-

¹⁹ Hendl [2004: 435] doporučuje, aby se do víceúrovňové analýzy zahrnul minimální počet vysvětlujících proměnných, maximálně 1–2.

²⁰ Při analýzách se sloučily dvě krajní kategorie na obou koncích škály. Data měla jen 21 skupin, což je poměrně malý počet pro víceúrovňovou analýzu, a rovněž počty velmi nešťastných mužů a žen byly v souboru minimální. Po sloučení obou konců škál zanikl problém s velmi málo zastoupenými kategoriemi.

²¹ Meziskupinová korelace se vypočítá jako $P = 0,31/(2,83+0,31) = 0,10$.

²² To, že v českém případě představují manželství a nesezdané soužití jiný typ svazků, naznačují i jiné výzkumy viz [Hamplová 2002].

Tabulka 2. Víceúrovňové regresní modely se závislou proměnnou „Když zvážíte všechny okolnosti, jak byste řekl(a), že jste šťastný(á)?“ (21 zemí)

	Model 6		Model 7		Model 8	
	Koef	std. chyba	Koef	std. chyba	Koef	std. chyba
Konstanta	7,265 **	0,106	6,779 **	0,111	6,736 **	0,052
Věk			-0,015 **	0,001	-0,015 **	0,001
Manželství (fixní)			0,762 **	0,021		
Nesezdané (fixní)			0,498 **	0,034		
Manželství (náhodný)					0,773 **	0,042
Nesezdané (náhodný)					0,499 **	0,055
Variance na úrovni jedince	2,833 **	0,022	2,705 **	0,021	2,699 **	0,021
Variance na úrovni země	0,310 **	0,084	0,311 **	0,086	0,373 **	0,077
Variance manželství	0,129 **	0,028				
Variance nesezdané soužití					0,115 **	0,054
Kovariance (2,1)					-0,025 **	0,031
Kovariance (3,1)					-0,031 **	0,040
Kovariance (3,2)					0,121 **	0,035
Log-likelihood	-64392		-63630		-63614	

Zdroj: ESS 2002.

N = 33170/21 jednotek; ** statisticky významné na hladině alfa = 0,00

gie, Lucembursko a Nizozemsko, Francie, Německo, Irsko, Rakousko, Švýcarsko, Velká Británie a Norsko. Ve zbylých čtyřech zemích, tedy Dánsku, Finsku, Maďarsku a Švédsku, na tom jsou nesezdané páry sice o něco hůře než manželé, ale lépe než lidé bez partnera.

Data ESS 2002 potvrdila, že lidé žijící v manželství jsou šťastnější než lidé, kteří žijí bez partnera, ale zároveň ukazují, že se tento pozitivní efekt manželského stavu v jednotlivých evropských zemích liší. Nabízí se tedy otázka, zda lze tyto rozdíly připsat nestejně úrovni rozvodovosti v dané zemi.

V ideálním případě by se měl odhadnout další víceúrovňový model, vzhledem k počtu skupin se jako lepší řešení ukazuje použít opět lineární regresí. Místo dummy proměnných označující země se do modelu zahrnuje úhrnná rozvodovost a hrubá míra rozvodovosti. I když se obě míry podobají, vyjadřují každá něco trochu jiného. Hrubá míra rozvodovosti vypovídá o počtu rozvodů na tisíc obyvatel, do jisté míry z ní tedy lze usoudit, jak běžně se lidé ve svém sociálním prostředí setkávají

Tabulka 3. Regresní modely se závislou proměnnou „Když zvážíte všechny okolnosti, jak byste řekl(a), že jste šťastný(á)?“ (21 zemí)

	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12
Konstanta	7,656 **	7,699 **	7,700 **	7,744 **
Věk	-0,004 **	-0,004 **	-0,004 **	-0,004 **
Manželství	0,624 **	0,550 **	0,619 **	0,543 **
Nesezdané	0,476 **	0,487 **	0,507 **	0,514 **
<i>Zdravotní stav:</i>				
Velmi dobrý (srov.)				
Dobry	-0,477 **	-0,477 **	-0,476 **	-0,476 **
Uspokojivý	-1,015 **	-1,015 **	-1,022 **	-1,022 **
Špatný	-1,681 **	-1,682 **	-1,688 **	-1,688 **
Velmi špatný	-2,262 **	-2,261 **	-2,271 **	-2,270 **
<i>Příjem</i>				
Pohodlný (srov.) Lze vyjít	-0,403 **	-0,402 **	-0,429 **	-0,428 **
Vychází se špatně	-1,091 **	-1,089 **	-1,134 **	-1,132 **
Vychází se velmi těžko	-1,900 **	-1,897 **	-1,948 **	-1,945 **
Úhrnná rozvodovost	1,500 **	1,371 **		
Úhrnná rozvodovost * manželství		0,211		
Hrubá míra rozvodovosti			0,262 **	0,238 **
Hrubá míra rozvodovosti*manželství				0,039
BIC'	-7602,32	-7594,22	-7484,63	-7476,15
Log-likelihood	7716,74	7719,03	7599,03	7600,96
R2	0,21	0,21	0,21	0,21

Zdroj: ESS 2002.

N = 32895; ** statisticky významné na hladině alfa = 0,00

s rozvedem. Naproti tomu úhrnná rozvodovost vyjadřuje podíl manželství, která se v dané zemi rozvedou, vypovídá tedy o riziku rozvodu, kterému ženatí muži a vdané ženy čelí. Hrubá míra rozvodovosti se pohybovala v rozmezí 0,7 (Irsko, Itálie) až 2,9 (Česká republika), úhrnná rozvodovost byla opět nejnižší v Irsku (0,08) a nejvyšších hodnot dosahovala ve Švédsku (0,54).

Model 9 v tabulce 3 kopíruje poslední odhadovaný model z tabulky 1 (Model 5), místo dummy proměnné pro každou zúčastněnou zemi ale obsahuje údaj o úhrnné rozvodovosti. Koeficient pro úhrnnou rozvodovost je kladný a pozitivní, bylo by však zavádějící interpretovat tento výsledek jako důkaz, že vysoká rozvo-

dovost zvyšuje průměrné štěstí v zemi. Je třeba si totiž uvědomit, že tento model nijak nekontroluje rozdíly v „průměrném štěstí“ v jednotlivých zemích, a tak se v koeficientu pro úhrnnou rozvodovost odráží všechny rozdíly mezi zeměmi. Význam tohoto modelu ale spočívá ve srovnání s Modelem 10, který zahrnuje interakci mezi úhrnnou rozvodovostí a manželstvím. Pokud by platilo, že se vliv manželství na životní štěstí liší podle úhrnné rozvodovosti, byla by tato interakce statisticky významná. Tento předpoklad se ale nepotvrdil. BIC modelu se zhoršil (zvýšil se o 8 bodů) a rovněž test věrohodnosti (LRtest = 7719,03–7716,74, 1 stupeň volnosti) vyvrací, že by interakce byla statisticky významná. K podobným závěrům vedou i poslední dva modely v tabulce 3, které místo úhrnné rozvodovosti pracují s hrubou mírou rozvodovosti. Zahrnutí interakčního efektu opět zhoršilo BIC modelu o 8 bodů a ani test věrohodnosti (LRtest = 7600,96–7599,03, 1 stupeň volnosti) neukazuje, že by interakce byla významná.

12. Závěr

Tento text se věnoval tomu, jak šťastní se lidé v evropských zemích cítí, a především, jak jejich životní štěstí a pohoda souvisí s rodinným stavem. Rozsáhlá teoretická i empirická literatura ukazuje, že manželství zvyšuje kvalitu lidského života po mnoha stránkách, mimo jiné zlepšuje i duševní pohodu a štěstí. Data Evropského sociálního výzkumu jsou dalším potvrzením tohoto faktu. Pozitivní vliv manželství a partnerství přitom nelze vysvětlit jen lepším zdravotním stavem a lepší finanční situací ženatých a vdaných, svoji roli nepochybně hrají i „měkčí“ faktory jako vzájemná společnost, podpora, pomoc a povzbuzení.

I když se ženatí a vdané označují za šťastnější ve všech studovaných evropských zemích, rovněž platí, že existují značné rozdíly mezi zeměmi v tom, jak silně manželský stav životní štěstí a pohodu ovlivňuje. Nepotvrdilo se ale, že by manželství ovlivňovalo štěstí a pohodu jinak v zemích s vysokou a nízkou rozvodovostí.

Důležitým zjištěním může být mimo jiné i to, že v některých zemích se z hlediska vlivu na životní spokojenost nesezdaná soužití blíží manželství, v jiných se podobají spíše svobodnému stavu a v dalších se pohybují na pomezí mezi manželstvím a svobodným stavem.

DANA HAMPLOVÁ vystudovala sociologii a bohemistiku na Filozofické fakultě UK, kde rovněž získala doktorát ze sociologie. V současnosti působí v Sociologickém ústavu AV ČR. Věnuje se výzkumu životních drah, vztahům mezi demografickým chováním, hodnotovými orientacemi a institucemi pracovního trhu. Do jejího odborného zájmu patří rovněž sociologie náboženství.

Literatura

- Andrews, F. M., S. B. Withey. 1976. *Indicators of Well-being: American's Perceptions of Life Quality*. New York: Plenum Press.
- Averill, J. R., T. A. More. 2000. „Happiness“. Pp. 663–676 in M. Lewis, J. M. Haviland-Jones (eds.) *Handbook of Emotions*. New York: The Guilford Press.
- Becker, G. S. 1996 [1981]. *A Treatise on the Family*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
- Ben-Shlomo, Y., G. Davey Smith, M. Shipley, M. G. Marmot. 1993. „Magnitude and causes of mortality differences between married and unmarried men.“ *Journal of Epidemiology and Community Health* 47: 200–205.
- Berger, P. L., H. Kellner. 1979. „Marriage and Social Construction of Reality.“ Pp. 27–47 in P. Berger. *Facing up to Modernity*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Bernard, J. 1972. *The Future of Marriage*. New York: World Publisher.
- Bernard, J. 1975. „Comments on Glenn's Paper.“ *Journal of Marriage and the Family* 37: 601–602.
- Billari, F. C. 2004. *Choices, opportunities and constraints of partnership, childbearing and parenting: the patterns in the 1990s* [online]. Paper for the European Population Forum 2004, January 12–14, Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. [cit. 6. 6. 2005] Dostupné z: <www.unece.org/ead/pau/epf/billari.pdf>.
- Bjornskov, Ch. 2003. „The Happy Few: Cross-Country Evidence on Social Capital and Life Satisfaction.“ *Kyklos* 56: 3–16.
- Blatný, M., L. Osecká. 1998. „Zdroje sebehodnocení a životní spokojenosti: osobnost a strategie zvládnání.“ *Československá psychologie* 42: 385–394.
- Blatný, M., L. Osecká, P. Macek. 1998. „Osobnostní předpoklady životní spokojenosti a sebehodnocení: Temperament a zaměřenost.“ Pp. 13–18 in M. Svoboda, M. Blatný, *Sociální procesy a osobnost*. Brno: Psychologický ústav AV ČR.
- Blossfeld, H. P., G. Rohwer. 2002. *Techniques of Event History Modeling. New Approaches to Causal Analysis*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bradburn, N. M. 1969. *Structure of Psychological Well-being*. National Opinion Research Center, Monographs in Social Research 15. Chicago: Aldine.
- Brown, S. L. 2000. „The Effect of Union Type on Psychological Well-being: Depression Among Cohabitors Versus Marrieds.“ *Journal of Health and Social Behavior* 41: 241–255.
- Bryk, A. S., S. W. Raudenbush. 2002. *Hierarchical Linear Models*. London: Sage.
- Cantril, H. 1965. *The Pattern of Human Concerns*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Carmichael, G. 1995. „Consensual Partnering in the More Developed Countries.“ *Journal of the Australian Population Association* 12: 51–86.
- Cheung, Y. B. 1998. „Can marital selection explain the differences in health between married and divorced people? From a longitudinal study of a British Birth Cohort“. *Public Health* 112: 113–117.
- Coombs, R. H. 1991. „Marital Status and Personal Well-being: A Literature Review.“ *Family Relations* 40: 97–102.
- Costa, P. T., R. R. McCrae. 1988. „Personality in Adulthood: A six-year longitudinal study of self-reports and spouse ratings on the NEO Personality Inventory.“ *Journal of Personality and Social Psychology* 54: 853–863.
- Council of Europe. 2001. *Recent Demographic Development in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Diener, E., M. Diener. 1995. „Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem.“ *Journal of Personality and Social Psychology* 68: 653–663.
- Diener, E., R. E. Lucas. 2000a. „Subjective Emotional Well-being.“ Pp. 325–337 in

- M. Lewis, J. M. Haviland-Jones (eds.) 2000. *Handbook of emotions*. New York: The Guilford Press.
- Diener, E., R. E. Lucas. 2000b. „Explaining Differences in Societal Levels of Happiness: Relative Standards, Need Fulfillment, Culture, and Evaluation Theory.“ *Journal of Happiness Studies* 1: 41–78.
- Doherty, W. J., S. Su, R. Needle. 1989. „Marital Disruption and Psychological Well-being: A Panel Study.“ *Journal of Family Issues* 10: 72–85.
- Duffková, J. 1986. „Pojetí kvality života v současné nemarxistické sociologii.“ *Sociologický časopis* 22: 153–163.
- Duvander, A. Z. E. 1999. „The transition from Cohabitation to Marriage.“ *Journal of Family Issues* 20: 698–718.
- Earle, J. R., M. H. Smith, C. T. Harris, C. F. Longino. 1998. „Women, Marital Status, and Symptoms of Depression in a Midlife National Sample.“ *Journal of Women and Aging* 10: 41–57.
- Glenn, N. D. 1975. „The Contribution of Marriage to the Psychological Well-being of Males and Females.“ *Journal of Marriage and the Family* 37: 594–601.
- Goldman, N., S. Korenman, R. Weinstein. 1995. „Marital status and health among the elderly.“ *Social Science and Medicine* 40: 1717–1730.
- Gove, W. R., M. Hughes, C. Briggs-Style. 1983. „Does Marriage Have Positive Effects on the Psychological Well-being of the Individual?“ *Journal of Health and Social Behavior* 24: 122–131.
- Hamplová, D. 2002. „Marriage and Cohabitation: Qualitative Differences in Partnership Arrangements.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38: 297–309
- Hamplová, D. 2004. „Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory.“ *Sociologické studie/Sociological Studies* 04:06. Praha: SOÚ AV ČR.
- Hamplová, D. 2005. „Základní principy víceúrovňových modelů.“ *SDAinfo* 7 (2): 1–2.
- Haybron, D. M. 2003. „What Do We Want From a Theory of Happiness?“ *Metaphilosophy* 34: 305–329.
- Hendl, J. 2004. *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál.
- Hirschl, T., A., J. Altabelli, M.R. Rank. 2003. „Does Marriage Increase the Odds of Affluence? Exploring the Life Course Probabilities.“ *Journal of Marriage and the Family* 65: 927–938.
- Holden, K. C., H. D. Kuo. 1996. „Complex Marital Histories and Economic Well-being: The Continuing Legacy of Divorce and Widowhood as the HRS Cohort Approaches Retirement.“ *The Gerontologist* 36: 383–390.
- Horwitz, A. V., H. R. White, S. Howell-White. 1996. „Becoming Married and Mental Health: A Longitudinal Study of a Cohort of Young Adults.“ *Journal of Marriage and the Family* 58: 895–907.
- Hox, J. 2002. *Multilevel Analysis. Techniques and Applications*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Jaccard, J., R. Turrissi, C. K. Wan. 1990. *Interaction effects in Multiple Regression*. London: Sage.
- Joung, I. M. A., K. Stronks, H. Van De Mheen, F. W. A. Van Poppel, J. B. W. van Der Meer, J. P. Machenbach. 1997. „The contribution of intermediary factors to marital status differences in self-reported health.“ *Journal of Marriage and the Family* 59: 476–490.
- Kalleberg, A. L., K. A. Loscocco. 1983. „Aging, Values, and Rewards: Explaining Age Differences in Job Satisfaction.“ *American Sociological Review* 48: 78–90.
- Kim, J., E. Hatfield. 2004. „Love Types and Subjective Well-being: A Cross-Cultural Study.“ *Social Behavior and Personality* 32: 173–182.
- Kučera, M. 1994. *Populace České republiky 1918–1991*. Praha: SOÚ AV ČR, Česká demografická společnost.
- Lillard, L. A., L. J. Waite. 1995. „Till Death Do Us Part: Marital Disruption and Mortality.“ *The American Journal of Sociology* 100: 1131–1156.

- Luo, Y., L. J. Waite. 2005. „The Impact of Childhood and Adult SES on Physical, Mental, and Cognitive Well-being in Later Life.“ *The Journal of Gerontology* 60: 93–101.
- Lux, M. 2002. „Spokojenost českých občanů s bydlením.“ *Sociologické texty/Sociological Papers* 02:03. Praha: SOÚ AV ČR.
- Lux, M. 2005. „O spokojenosti českých občanů s užívaným bydlením.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 41: 227–252.
- Lykken, D., A. Tellegen. 1996. „Happiness is a stochastic phenomenon.“ *Psychological Science* 7: 186–189.
- Marks, N. F. 1996. „Flying Solo at Midlife: Gender, Marital Status, and Psychological Well-Being.“ *Journal of Marriage and the Family* 58: 917–932.
- Mastekaasa, A. 1992. „Marriage and Psychological Well-being: Some evidence on selection into marriage.“ *Journal of Marriage and the Family* 54: 901–911.
- Mastekaasa, A. 1994. „Marital Status, Distress, and Well-being: An International Comparison.“ *Journal of Comparative Family Studies* 25: 183.
- Melin, R., K. S. Fugl-Meyer, A. R. Fugl-Meyer. 2003. „Life Satisfaction in 18- to 64-year old Swedes: In Relation to Education, Employment situation, Health, and Psychical Activity.“ *Journal of Rehabilitation Medicine* 35: 84–90.
- Miech, R. A., M. J. Shanahan. 2000. „Socioeconomic Status and Depression over the Life Course.“ *Journal of Health and Social Behavior* 41: 162–176.
- Mnohojazyčný demografický slovník*. 2005. Praha: Česká demografická společnost.
- Near, J. P., R. W. Rice, R. G. Hunt. 1978. „Work and Extra-Work Correlates of Life and Job Satisfaction.“ *Academy of Management Journal* 21: 248–263.
- Raftery, A. 1995. „Bayesian Model Selection in Social Research.“ Pp. 111–163 in P. Marsden (ed.) *Sociological Methodology* 25. Oxford: Blackwell Publishers.
- Rapley, M. 2003. *Quality of Life Research. A Critical Introduction*. London: Sage.
- Rogers, R. G. 1995. „Marriage, sex, and mortality.“ *Journal of Marriage and the Family* 57: 515–526.
- Rosenfield, S., J. Vertefuille, D.D. Mcalpine. 2000. „Gender Stratification and Mental Health: An Exploration of Dimensions of the Self.“ *Social Psychology Quarterly* 63: 208–223.
- Ross, C. E., J. Mirowsky, K. Goldsteen. 1990. „The Impact of the Family on Health: The Decade in Review.“ *Journal of Marriage and the Family* 52: 1059–1078.
- Ryan, J., M. Hughes, J. Hawdon. 1998. „Marital Status, General-life Satisfaction and the Welfare State.“ *International Journal of Comparative Sociology* 39: 224–236.
- Ryff, C. D. 1989. „Happiness is Everything, or Is It? Exploration on the Meaning of Psychological Well-being.“ *Journal of Personality and Social Psychology* 57: 1069–1081.
- Smith, T. W. 1979. „Happiness: Time Trends, Seasonal Variations, Intersurvey Differences, and Other Mysteries.“ *Social Psychology Quarterly* 42: 18–30.
- Stack, S. 1990. „New micro-level data on the impact of divorce on suicide, 1959–1980: A test of two theories.“ *Journal of Marriage and the Family* 54: 327–334.
- Stack, S., J. R. Eshleman. 1998. „Marital Status and Happiness: A 17-Nations Study.“ *Journal of Marriage and the Family* 60: 527–537.
- Sunega, P. 2002. „Dráhy bydlení v České republice 1960–2001.“ *Sociologické texty/Sociological Papers* 02:5. Praha: SOÚ AV ČR.
- Toth, J. F., R. B. Brown, X. Xu. 2002. „Separate family and community realities? An urban-rural comparison of the association between family life satisfaction and community satisfaction.“ *Community, Work and Family* 5: 181–202.
- Veenhoven, R. 1996. „Happy Life-expectancy: a comprehensive measure of quality of life in nations.“ *Social Indicator Research* 39: 1–58.
- Waite, L. J., M. Gallagher. 2000. *The Case for Marriage*. New York: Broadway Books.
- Wilmth, J., G. Koso. 2002. „Does Marital History Matter? Marital Status and Wealth Outcomes Among Pre-retirement Adults.“ *Journal of Marriage and the Family* 64: 254–268.